Rijksoverheid

Snelstudie

Hybride democratische innovaties

#10

Kennisknooppunt **Participatie**

Inhoud

Inleiding en praktische lessen	3
Introductie democratische innovaties	6
Introductie hybride democratische innovaties	9
Vijf hoofdvormen van hybride democratische innovaties	11
Praktische overwegingen bij ontwerp, uitvoering en opvolging	16
Communicatie rondom hybride trajecten	21
Evaluatie van hybride democratische innovaties	23

Inleiding

Wat zijn hybride democratische innovaties?

Hybride democratische innovaties (HDI's) combineren overleg (deliberatie, zoals burgerberaden) met stemming (zoals referenda of digitale raadplegingen) binnen één traject, om burgers op diverse manieren te betrekken bij beleidsvorming. Het gaat in dit geval niet om de combinatie van online en offline werkvormen, maar specifiek om het koppelen van praten en stemmen over hetzelfde vraagstuk. De kracht zit in de combinatie: overleg voegt diepgang en nuance toe, stemming vergroot bereik en legitimiteit. In tabel 1 worden vijf hoofdtypen van HDI's beschreven.

Inwoners krijgen de mogelijkheid om op verschillende momenten en in verschillende rollen bij te dragen: als gesprekspartner, als medeontwerper van oplossingen en als kiezer. De verschillende vormen kunnen verschillende functies vervullen, waaronder: diverse groepen worden betrokken, ideeën worden tussentijds getoetst, er ontstaat rijke input voor beleid en debat, burgers worden beter geïnformeerd, deelnemers doen democratische ervaring op en de kans groeit dat beleid zowel beter doordacht als breder gesteund is.

Tabel 1: Vijf hoofdtypen van HDI's - van sterk naar losser geïntegreerd

Type	Opzet	Sterke kant
I – **Interactief digitaal platform**	Geïntegreerde online stemming en overleg	Groot bereik, laagdrempelig
II – **Participatief begroten**	Inwoners verdelen budget middels buurtgesprekken en brede stemming	Concrete koppeling aan budget
III – **Referendum + doorlichtend burgerberaad**	Geloot burgerberaad informeert referendumkiezers	Beter geïnformeerde kiezers
IV – **Burgerberaad + bredere consultatie**	Bevolking voedt burgerberaad met prioriteiten of voorkeuren	Input vanuit bredere samenleving
V – **Burgerberaad + referendum**	Burgerberaad werkt voorstel uit → kiezers stemmen	Diepgang én draagvlaktoets

Praktische lessen

Ontwerp

- Begin met het formuleren van een helder doel: ideeën ophalen, draagvlak meten of meebeslissen? Dit bepaalt het type HDI, niet andersom. Communiceer het doel ook helder naar alle deelnemers en het bredere publiek.
- Ontwerp een HDI als één samenhangend traject, niet als losse onderdelen. Leg vooraf vast hoe stemming en overleg aan elkaar worden gekoppeld en wat de status van de uitkomst is (advies, bijvoorbeeld adviserend of bindend of bindend).
- Benader bewust verschillende groepen: stemmen is laagdrempeliger dan deliberatieve sessies; loting zorgt voor betere representativiteit. Gebruik dit als kans.
- Borg voldoende ambtelijke capaciteit en budget en zorg voor bestuurlijk commitment voor het hele traject, inclusief communicatie en nazorg.

Tijdens het proces

- Maak de spelregels transparant: leg uit hoe stemming samenhangt met overleg en wie uiteindelijk beslist.
- Herken de afwegingen die ambtenaren maken tussen hun: de vakinhoudelijke rol, loyaliteit aan bestuurders, oog voor burgerperspectief en juridische kaders kunnen botsen.
- Bewaak het politieke momentum gedurende het hele traject, zeker bij langere processen.

Uitkomsten en opvolging

- Leg van tevoren vast wie verantwoordelijk blijft voor terugkoppeling, ook nadat de projectleider door is gegaan naar een volgend dossier.
- Wees realistisch over beleidsimpact: HDI's vergroten de kans op doorwerking (door breder draagvlak), maar garanderen die níet. Een sterke koppeling met de raad of het college is een kritische succesfactor.
- Communiceer vooraf over het risico van tegenstrijdige uitkomsten (bijvoorbeeld bij type V (zie tabel 1): de bevolking kan het advies van het beraad wegstemmen). Dat is democratisch legitiem, maar kan deelnemers teleurstellen.

Communicatie

- Zet in op meerdere kanalen: lokale media, papieren brieven, flyers en wijkontmoetingen; benut ook, maar niet exclusief, digitale kanalen.
- Geef het traject een vaste naam en herkenbaar gezicht; stuur regelmatige, korte updates over elke stap en wat er met de bijdragen is gedaan.
- Transparantie over doel en spelregels vergroot de ervaren eerlijkheid en acceptatie van uitkomsten bij het brede publiek.

Evaluatie

- Evalueer niet alleen of het proces soepel verliep, maar ook of de combinatie van stemming en overleg daadwerkelijk meerwaarde had in de specifieke context.
- Kopieer geen 'good practices' kritiekloos van elders – analyseer of dezelfde voordelen zich ook in jouw context kunnen voordoen.
- Deel ook ervaringen met minder geslaagde trajecten: juist die kennis ontbreekt in de literatuur en is voor ontwerpers net zo waardevol.

Wat is een snelstudie?

In een snelstudie wordt de kennis over een participatieonderwerp kort samengevat. Een snelstudie biedt daarmee de mogelijkheid voor een professional om zich in korte tijd te verdiepen in een participatieonderwerp. Verdere verdieping bieden de (wetenschappelijke) literatuur en andere kennisbronnen.

Deze snelstudie is gebaseerd op basis van inzichten uit het REDRESS-project (www.redressproject.nl) en is opgesteld door Jelle Turkenburg, Charlotte Wagenaar, Take Sipma & Felix Wolf.

Deze snelstudie is geschreven vanuit het perspectief van de (Rijks)overheid. De informatie in de snelstudie is gebaseerd op de meest recente inzichten en ontwikkelingen op het moment van schrijven. Heb je suggesties voor aanscherpingen of verbeteringen? Dan horen wij dat graag via het contactformulier op: www.kennisknooppuntparticipatie.nl.

De leestijd van deze snelstudie: 35 minuten

Introductie democratische innovaties

Wat zijn democratische innovaties?

Democratische innovaties zijn nieuwe manieren om inwoners een grotere rol te geven in politieke besluitvorming. Voorbeelden zijn burgerberaden, referenda, burgerbegrotingen en interactieve digitale platforms. Het gaat om vormen van burgerparticipatie die binnen een specifieke context vernieuwend zijn, bijvoorbeeld omdat ze op dat bestuursniveau nog niet eerder zijn toegepast, ze voor een nieuw onderwerp worden ingezet of op een nieuwe manier worden vormgegeven. Democratische innovaties bieden burgers meer kansen om mee te doen, te overleggen en invloed uit te oefenen (Elstub & Escobar, 2019). Democratische innovaties zijn niet bedoeld als vervanging van de representatieve democratie. Wel kunnen ze de democratie aanvullen en aanscherpen, mits ze zorgvuldig worden ontworpen, goed worden ingebed en er geen wonderen van worden verwacht (Hendriks, 2024).

Waarom zijn democratische innovaties belangrijk?

Goed bestuur bestaat onder meer uit luisteren en uitleggen. Doelgerichte democratische innovaties kunnen deze kwaliteiten bevorderen. Ze bieden ruimte aan inbreng van inwoners en faciliteren dialoog tussen overheid en samenleving. Ze vergroten daarmee de kans dat betekenisvolle signalen uit de samenleving worden opgevangen en meegewogen in beleid, en kunnen daarmee de legitimiteit van democratische besluitvorming vergroten.

Daarnaast kunnen democratische innovaties helpen bij het doorbreken van politieke impasses. Een passende democratische innovatie kan fungeren als kantelpunt: verhelderend bij complexe vraagstukken of richtinggevend bij vastgelopen processen. Een bekend voorbeeld is de combinatie van een burgerberaad en een referendum over abortus in Ierland. Een onderwerp dat politiek volledig gepolariseerd en vastgelopen was, werd door een gelote groep inwoners besproken. Het burgerberaad kwam na een zorgvuldig proces tot een voorstel om abortus onder specifieke voorwaarden te legaliseren, dat in het daaropvolgende grondwetswijzigingsreferendum in ruime meerderheid door de kiesgerechtigde bevolking werd gesteund (Farrell et al., 2023). Een Nederlands voorbeeld is de casus van Hoeksche Waard, waar meningen over rust en activiteiten op de zondag de gemeenteraad verdeelden. Daar werd een combinatie van een geloot burgerberaad en een brede raadpleging ingezet om voorkeuren in kaart te brengen en tot een advies voor de gemeenteraad te komen (Gemeente Hoeksche Waard, 2023).

Welke vormen van democratische innovaties komen voor in de praktijk?

Er zijn veel vormen van democratische innovaties mogelijk, maar vaak worden vier hoofdtypen onderscheiden. Het eerste

type omvat *referenda en burgerinitiatieven*, waarbij inwoners rechtstreeks stemmen over voorstellen of zelf onderwerpen voor een stemming agenderen. Het tweede type betreft *vormen van georganiseerde dialoog*, zoals burgerberaden, waarin een gelote, diverse groep een vraagstuk bespreekt en aanbevelingen doet. Het derde type is *participatief begroten*, ook wel bekend als burgerbegrotingen of wijkbudgetten, waarbij inwoners meebeslissen over de besteding van een deel van het gemeentelijke budget. Het vierde type is *interactief bestuur*, waarbij overheid, maatschappelijke groepen en soms bedrijven langdurig samenwerken aan een opgave. Veel van deze vormen hebben ook digitale varianten of componenten. Denk bijvoorbeeld aan internetconsultaties waarbij inwoners via internet hun mening geven over beleidsvoorstellen, of een digitale fase als onderdeel van een traject van participatief begroten. Alle vier de vormen, en de vele variaties daarbinnen, streven naar een werkbare balans tussen participatie, dialoog en vertegenwoordiging (Elstub & Escobar, 2019).

Ontwerpkeuzes

Elk ontwerp van een democratische innovatie draait doorgaans om vier keuzes: wie doet mee, hoe wordt meegedaan, hoe wordt besloten en hoeveel beslismacht heeft het proces? Bij de keuze wie deelneemt, kan bijvoorbeeld worden gedacht aan selectie via loting of open aanmelding of juist het gericht benaderen van specifieke groepen. Werkvormen kunnen variëren van dialoog tot stemming, en besluitvorming kan voornamelijk op basis van compromisvorming of stemming plaatsvinden. Voor de beslismacht is de status van de uitkomst van belang: hier gaat het bijvoorbeeld om een vrijblijvend advies, politieke zelfbinding, een bindend besluit of gedeelde besluitvorming, waarbij deelnemers samen met beleidsmakers tot een besluit komen. Naast deze vier procedurele ontwerpkenmerken is de keuze van het onderwerp van de participatie relevant: mogen deelnemers zelf een onderwerp voorstellen of wordt het onderwerp vooraf door beleidsmakers bepaald? Mag de bredere bevolking hierover meedenken? Deze ontwerpkeuzes vormen samen het kader dat bepaalt hoeveel invloed deelnemers daadwerkelijk hebben op het besluitvormingsproces (Elstub & Escobar, 2019).

Waarom is de context belangrijk?

Democratische innovaties zijn contextgevoelig: dezelfde methode kan bijvoorbeeld verschillend werken afhankelijk van het bestuursniveau en de fase van de beleidscyclus waarin die wordt toegepast. Lokale innovaties kunnen sneller tot tastbare resultaten leiden, terwijl op nationaal niveau de schaal en complexiteit toenemen. Op nationale schaal is het organiseren van fysieke ontmoetingen uitdagender en het beleidsproces kan gevoelsmatig verder van burgers afstaan dan lokale thematiek. De fase van de beleidscyclus waarin een democratische innovatie wordt ingezet, kan invloed hebben op de doelstelling en daarmee ook op de ontwerpkeuzes: in de

agenderingsfase kunnen participatieve vormen helpen om nieuwe perspectieven en problemen zichtbaar te maken, terwijl in de uitvoeringsfase juist praktische haalbaarheid en implementatie centraal kunnen staan (Jäske & Setälä, 2020).

Wat als 'nieuw' wordt beschouwd, is daarmee relatief. Zo kan een bekende vorm van participatie, zoals een referendum, alsnog innovatief zijn wanneer de vorm wordt toegepast in een beleidsfase of op een bestuursniveau waar zij niet eerder werd ingezet. Zo stellen Elstub en Escobar (2019) dat de mate van vernieuwing niet alleen afhangt van de vorm zelf, maar ook van de context waarin deze wordt toegepast.

Voor- en nadelen van afzonderlijke vormen van participatie

Bij de keuze voor de manier waarop deelnemers mee kunnen doen, zijn twee vormen van participatie dominant: stemmen of overleggen. Beide participatievormen hebben eigen voor- en nadelen.

Bij democratische innovaties waarin deelnemers met elkaar overleggen, spreken we ook wel van deliberatieve processen. Het gelote burgerberaad is hiervan een bekend voorbeeld, maar deliberatie kan ook andere vormen aannemen. Een diverse groep inwoners gaat met elkaar de dialoog aan: zij luisteren naar elkaar en wisselen argumenten uit, waarbij ze doorgaans ook experts kunnen horen over het onderwerp. Kenmerkend voor deliberatieve processen zijn openheid, respect en het wegen van meerdere standpunten. Deelnemers komen samen tot aanbevelingen of maken een keuze tussen alternatieven. Vormen van deliberatie zijn bij uitstek geschikt om deelnemers met verschillende perspectieven samen te brengen. Het uitwisselen van argumenten en perspectieven kan leiden tot meer geïnformeerde en genuanceerde besluitvorming en zorgt ervoor dat geluiden die in traditionele besluitvormingsprocessen zouden ontbreken een plek krijgen. Tegelijkertijd zijn dergelijke processen intensief en veeleisend voor deelnemers, wat een drempel kan zijn om deel te nemen. Deze processen hebben mogelijk minder draagvlak onder de bredere groep inwoners die niet deelneemt.

Referenda en burgerinitiatieven zijn bekende vormen van stemming, al zijn er in de praktijk ook andere vormen, zoals digitaal stemmen, die onder dit type democratische innovatie te scharen zijn. Met stemmen bedoelen we hier een formele of informele keuze tussen alternatieven of een voor- of tegenstem met betrekking tot een specifiek voorstel. Democratische innovaties waarbij deelnemers kunnen stemmen, staan open voor een grotere groep dan doorgaans aan deliberatie deel kan nemen en zijn toegankelijker, wat voor een breder draagvlak kan zorgen dan het op kleine schaal delibereren. Bovendien geven de uitkomsten van een stemming een duidelijk overzicht van de

voorkeuren van inwoners. Bij stemmingen ontbreekt het echter vaak aan nuance. In bijvoorbeeld een referendum worden complexe maatschappelijke uitdagingen gereduceerd tot een eenvoudige keuze. Daarnaast kunnen minderheidsperspectieven verloren gaan en is er geen ruimte om gezamenlijk op zoek te gaan naar compromissen of alternatieven waar een grotere groep mensen zich in kan vinden.[1]

Introductie hybride democratische innovaties

Wat zijn hybride democratische innovaties?

Hybride democratische innovaties zijn nieuwe vormen van burgerparticipatie waarbij twee werelden samenkomen: het zorgvuldige gesprek tussen burgers én een stemming onder de brede bevolking.[2] De kracht van hybride democratische innovaties zit in de combinatie (Sipma et al., 2026). De eerdergenoemde voordelen van het ene instrument (bijvoorbeeld de creatieve denkkracht van inwoners die in dialoog het beste tot uiting komt) kunnen de nadelen van het andere instrument (bijvoorbeeld geen nuance kunnen inbrengen bij een stemming) compenseren. Deliberatie voegt kennis, nuancering en wederzijds begrip toe; het mobiliseert creatieve kracht en stimuleert het zoeken naar gedeeld draagvlak. Een stemming biedt een duidelijke uitslag, is toegankelijk en vergroot de schaal: het maakt zichtbaar wat er breed leeft. Het combineren van verschillende participatievormen kan zowel inclusiviteit als kwaliteit van besluitvorming ten goede komen. Door beide elementen slim te verweven, kan beleid ontstaan dat beter doordacht is en breder wordt gedragen.

Waarom onderzoek doen naar hybride democratische innovaties?

Het slim combineren van verschillende participatievormen vraagt om afstemming tussen vorm, doel en context: niet elke (combinatie van) participatiemethode(n) past bij elk vraagstuk, maar een goed gekozen combinatie kan leiden tot waardevolle(re) participatie (Hendriks, 2024). Voor dit soort slimme combinaties is de laatste jaren ook internationaal steeds meer aandacht (Bloks & Mokrosinska, 2025; Chambers & Warren, 2025). De gecombineerde inzet van diverse participatievormen helpt bestuurders om lastige afwegingen te maken op basis van maatschappelijke inzichten en blijkt ook uit verschillende onderzoeken te kunnen rekenen op steun onder de bevolking (Germann et al., 2024; Goldberg et al., 2025).

Er ontstaan bovendien voortdurend nieuwe werkvormen en digitale hulpmiddelen die het mogelijk maken om kennis en ervaring te bundelen, perspectieven te verrijken en keuzes beter te onderbouwen. Deze recente ontwikkelingen en de aandacht voor het slim combineren van nieuwe en geïnstitutionaliseerde mogelijkheden versterken het

belang van onderzoek naar hybride democratische innovaties.

In de volgende paragraaf worden hybride democratische innovaties eerst meer theoretisch uitgelegd. In het volgende onderdeel worden vervolgens verschillende hoofdvormen met voorbeelden uit de praktijk besproken. Daarna komen specifieke aandachtspunten aan bod die relevant zijn voor de praktijk. Hierbij worden inzichten benut uit het REDRESS-project. Dit meerjarige onderzoeksproject richtte zich tussen 2021 en 2026 specifiek op combinaties van (kleinschalig) overleg en grootschalige stemming en hoe deze de representatieve democratie zouden kunnen aanvullen.

Hybride processen: stemming en overleg na elkaar of door elkaar

Procesmatig kunnen overleg en stemmen op twee manieren worden gecombineerd. De eerste manier is *opeenvolgend*. Daarbij vinden gesprekken en stemmingen in verschillende stappen plaats. Er vindt bijvoorbeeld eerst een grote digitale raadpleging plaats en daarna een burgerberaad dat het vraagstuk, mede op basis van de stemmingsuitslag, verder uitdiept (Hendriks & Michels, 2025). Een ander voorbeeld is het deliberatieve referendum (Hendriks & Wagenaar, 2023; Tierney, 2013), waarin het referendum niet wordt gezien als een losstaand instrument, maar als onderdeel van een breder traject waarin ook bewust een koppeling wordt gemaakt met georganiseerde vormen van gesprek. Dat kan bijvoorbeeld door een burgerberaad te betrekken bij het opstellen van het referendumvoorstel of bij het informeren van kiezers.

De tweede manier waarop stemming en overleg kunnen worden gecombineerd, is *integratief*. Daarbij lopen praten en stemmen door elkaar in één doorlopend proces. Inwoners bespreken bijvoorbeeld in kleine groepen beleidsalternatieven en grotere groepen geven daarover gedurende het proces hun voorkeuren door, vaak via digitale middelen. Voorbeelden zijn nieuwe vormen van participatief begroten en interactieve digitale platforms zoals Decidim, waarbij de input van een breder publiek wordt meegenomen (Caluwaerts & Reuchamps, 2015; Hendriks, 2023; Ryan & Smith, 2014). Bij integratieve hybrides worden deliberatie en stemmen niet strikt gescheiden in verschillende processtappen, waarbij de stemming vaak aan het begin of aan het einde van het proces plaatsvindt, maar zijn brede deelname en inhoudelijke verdieping meer geïntegreerd. Of de participatievormen na elkaar of gelijktijdig plaatsvinden, betekent ook iets voor de mate waarin politici en organisatoren gedurende het proces een actieve rol hebben in het koppelen van deze elementen. Verschillende voorbeelden van zowel opeenvolgende als integratieve vormen van hybride democratische innovatie worden in het volgende onderdeel nader uitgelicht.

Vijf hoofdvormen van hybride democratische innovaties

Hybride democratische innovaties kennen in grote lijnen vijf verschijningsvormen (zie Figuur 1; overgenomen en vertaald uit Wagenaar & Michels, 2026). Binnen elk van die vormen bestaan weer verschillende ontwerpvariaties. De vijf hoofdtypen verschillen in de mate waarin de elementen van stemming en overleg geïntegreerd zijn. Verschillende praktische voorbeelden van hybride democratische innovaties worden hieronder nader toegelicht.

Figuur 1. Vijf hoofdtypen van hybride democratische innovaties, gesorteerd naar mate van integratie.

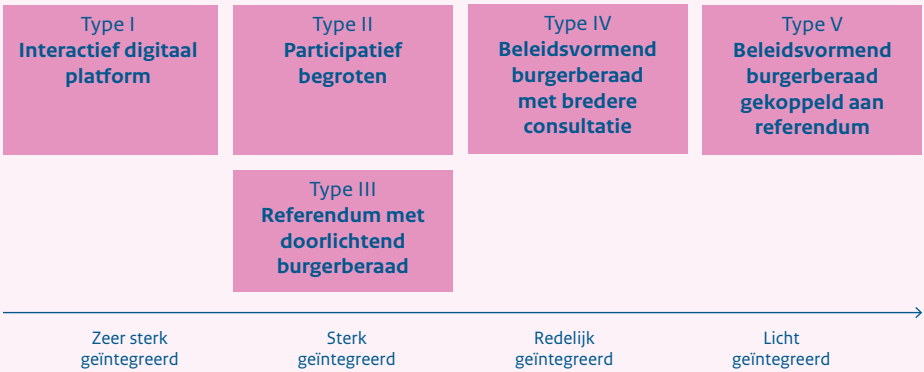

Type I: Interactief digitaal platform

Een voorbeeld van een sterk geïntegreerde hybride innovatie, waarin stemming en overleg nauw met elkaar verweven zijn en soms zelfs gelijktijdig plaatsvinden, is een interactief digitaal platform. Op een interactief digitaal platform reageren burgers niet slechts op vragen van beleidsmakers, maar nemen zij een proactieve rol aan. Op zo'n platform zijn elementen van stemming en overleg geïntegreerd: burgers kunnen bijvoorbeeld stellingen aandragen waar anderen op reageren of kunnen burgerinitiatieven indienen. Beleidsmakers kunnen deze informatie gebruiken om thema's te selecteren, compromissen te verkennen of breder gedragen formuleringen te zoeken (Hendriks, 2023). In sommige gevallen kunnen steunbetuigingen voor burgervoorstellen ook rechtstreeks leiden tot een formeel referendum (Borge, 2026).

Spraakmakende voorbeelden zijn het van oorsprong Catalaanse Decidim, dat inmiddels wereldwijd wordt ingezet, en het in de VS ontwikkelde Pol.is, dat vooral bekend werd als onderliggend platform van vTaiwan, een participatieplatform waarmee in Taiwan beleidsdilemma's zijn opgelost met input van de bevolking, zoals de regulering van Uber (Hendriks, 2023). Ook diverse Nederlandse provincies onderzoeken de mogelijkheden om Pol.is te gaan inzetten. Andere voorbeelden die op diverse plekken in Nederland worden ingezet, zijn de platforms van OpenStad en GoVocal, die modulaire participatiemogelijkheden bieden voor bijvoorbeeld het verzamelen van input en het organiseren van stemmingen.

Daarbij moet worden opgemerkt dat overleg tussen burgers op digitale platforms vaak de vorm aanneemt van reageren op elkaar, wat een andere dynamiek biedt dan bijvoorbeeld de dialoog in een burgerberaad. De focus ligt bij interactieve digitale platforms sterker op het bereiken van grote groepen inwoners, waarbij wel het simpelweg stemmen op verschillende opties wordt overstegen en inwoners een actievere rol hebben in het aandragen van ideeën en het in gesprek gaan over voorstellen van medeburgers.

Digitale platforms hebben potentieel een groot bereik, doordat ze laagdrempelig zijn voor burgers in termen van tijd en locatie: inwoners kunnen deelnemen waar en wanneer het hun uitkomt. Door de stemmen en meningen van grote groepen gestructureerd te bundelen, wordt duidelijk waar mogelijkheden liggen voor breed gedragen beleid, of kan een stemming agendavormend worden ingezet doordat er inzicht ontstaat in prioriteiten.

Type II: Participatief begroten

Ten tweede zijn er hybride innovaties waarin stemming en overleg sterk met elkaar samenhangen, al vinden ze niet gelijktijdig plaats. Een voorbeeld is participatief begroten, en dan specifiek nieuwere varianten, waarbij de stemming plaatsvindt onder de bredere bevolking in plaats van enkel onder de inwoners die met elkaar in dialoog gaan. Voorbeelden zijn participatief begroten in Maastricht, Antwerpen en Gent (Boelen, 2026; Theuwis & Kindt, 2024). Tijdens zo'n proces worden inwoners uitgenodigd om mee te denken over hoe een deel van het stadsbudget wordt besteed. Zij kunnen deelnemen aan buurtbijeenkomsten waarop problemen en ideeën worden besproken en de thema's voor het burgerbudget worden vastgesteld. Op die thema's worden vervolgens via digitale kanalen projectvoorstellen ingediend, die daarna weer onderwerp zijn van gesprek. In de laatste fase stemmen inwoners via een online platform op de projecten van hun voorkeur, waarbij informatie uit de gesprekken wordt meegegeven. In sommige varianten wordt extra gewicht gegeven aan projecten die uit intensieve gesprekken voortkomen (Hendriks & Michels, 2025).

De digitale stemronde maakt het mogelijk om duizenden inwoners te bereiken en om een breed gelegitimeerde basis te vormen voor concrete investeringen. De buurtbijeenkomsten zorgen ervoor dat projecten inhoudelijk sterker worden en beter aansluiten bij wat er speelt. Doordat de stad vooraf aangeeft dat de winnende projecten binnen het beschikbare budget worden uitgevoerd, ontstaat er bovendien een duidelijke link tussen participatie en beleid. Als inwoners zien dat hun keuzes daadwerkelijk worden uitgevoerd in de stad, kan dit bijdragen aan politiek vertrouwen en draagvlak (Turkenburg, 2026b).

Type III: Referendum met doorlichtend burgerberaad

Een derde variant betreft een referendum met een doorlichtend burgerberaad. Een prominente vraag bij referenda is hoe kiezers goed geïnformeerd kunnen worden over het referendumonderwerp. In deze hybride vorm is daarbij een rol weggelegd voor een geloot burgerberaad van ongeveer twintig burgers dat het referendumvoorstel doorlicht. Deze variant staat internationaal bekend als de Citizens' Initiative Review (CIR) en vindt zijn oorsprong in de Amerikaanse staat Oregon. Recente voorbeelden zijn te vinden in Zwitserland en Scandinavië (Heimann et al., 2026). Het burgerberaad hoort voor- en tegenstanders, spreekt met experts en stelt een korte, evenwichtige samenvatting op in begrijpelijke taal waarin kernargumenten voor en tegen het voorstel aan bod komen. Deze tekst wordt meegestuurd met het officiële stemmateriaal aan alle kiesgerechtigden. Onderzoek laat zien dat kiezers die de samenvatting lezen beter weten waar de kwestie over gaat en meer op inhoud stemmen dan kiezers die zich alleen door traditionele campagne-informatie laten informeren (Gastil & Knobloch, 2023; Witting et al., 2025).

De rol van het doorlichtend burgerberaad is meer toegespitst dan bij een beleidsvormend burgerberaad (zie hieronder). Het referendumvoorstel is immers al geformuleerd – het burgerberaad richt zich specifiek op het informeren van medeburgers over de inhoud. De belangrijkste potentie van dit model zit dan ook in beter geïnformeerde kiezers. De zichtbare diversiteit van de groep geeft kiezers vertrouwen dat niet één belangengroep of partij de toon heeft gezet, maar burgers zoals zijzelf. Het doorlichtend burgerberaad fungeert daarmee als een informatiefilter voor het publiek. Dat kan zowel de kwaliteit van individuele keuzes als het vertrouwen in het proces als geheel versterken en zo bijdragen aan breder draagvlak voor de uitslag.

Type IV: Beleidsvormend burgerberaad met bredere consultatie

Een vierde vorm betreft het aanvullen van een burgerberaad met een grootschalige raadpleging. Het doel van de raadpleging kan zijn om een onderwerp te selecteren voor de dialoog, om een eerste peiling te

bieden van meningen, prioriteiten of waarden als startpunt voor de gesprekken, of om initiële ideeën of voorstellen uit de gesprekken te toetsen aan een grotere groep.

Een voorbeeld zijn G1000-bijeenkomsten. In België en Nederland zijn dit grote samenkomsten waarin honderden tot wel duizend burgers op één dag in verschillende rondes aan tafels praten en voorstellen formuleren (Caluwaerts & Reuchamps, 2015). Hieraan voorafgaand heeft de bredere bevolking kunnen stemmen over de thema's die aan bod zullen komen. Het stemmen tijdens de bijeenkomsten zelf gebeurt soms ook digitaal, zodat de uitkomsten direct zichtbaar zijn en kunnen worden teruggekoppeld naar de zaal. G1000-processen laten vooral de potentie zien van democratische ervaring voor deelnemers en van input in de agendering. Deelnemers horen veel verschillende perspectieven, oefenen in argumenteren en leren samen keuzes te maken. Aan het eind blijft een pakket aan voorstellen over dat als input kan dienen voor raden en colleges.

Naast agendering van onderwerpen kan de input van het bredere publiek ook worden gebruikt om inhoudelijke voorkeuren mee te geven aan een burgerberaad van gelote inwoners. Dat kan bijvoorbeeld met een Participatieve Waarde Evaluatie, waarbij inwoners beleidsstandpunten afwegen binnen realistische beperkingen, zoals budget, tijd en klimaatimpact (Mouter, 2026) of via het eerdergenoemde Pol.is, waarbij burgers reageren op stellingen of initiële voorstellen die door het burgerberaad zijn ingevoerd en daarnaast ook eigen stellingen mogen toevoegen. Dit maakt patronen van consensus in de stemmen zichtbaar.

Type V: Beleidsvormend burgerberaad gekoppeld aan referendum

De laatste variant betreft een combinatie van een formele referendumstemming en een geloot burgerberaad, waarbij die laatste een beleidsvormende rol heeft. In de meeste gevallen vindt het burgerberaad als eerste plaats, en wordt de uitkomst hiervan voorgelegd aan de bredere bevolking. Het burgerberaad ontvangt informatie, hoort experts, weegt belangen en argumenten, en formuleert één of meer concrete voorstellen. Het voorstel of de voorstellen worden daarna in een referendum aan alle kiezers voorgelegd. De Ierse burgerberaden over huwelijksgelijkheid en abortus zijn bekende voorbeelden. Een diverse groep burgers werkte daar voorstellen uit voor grondwetswijzigingen, waarna de Ierse bevolking die voorstellen in referenda goedkeurde (Suiter et al., 2016). Andere internationale voorbeelden komen uit IJsland, waar een burgerberaad een voorstel voor een nieuwe grondwet uitwerkte (Landemore, 2015) en uit de Canadese provincie British Columbia, waar een burgerberaad adviseerde over kiesstelselvernieuwing (Warren & Pearse, 2008).

Bij dit model wordt het potentieel van inhoudelijke input en breed draagvlak goed zichtbaar. Het burgerberaad helpt het onderwerp scherp te formuleren en vertaalt een vaak gepolariseerd debat naar een concreet compromis. De stemronde fungeert vervolgens als een brede toets van de voorstellen, die tot bevestiging of afwijzing kan leiden. Zo wordt het publieke gesprek gestructureerd en worden besluiten genomen die zowel goed doordacht zijn als breed worden gedragen.

De omgekeerde volgorde komt ook voor: het burgerberaad vindt dan plaats ná het referendum. De bedoeling is in dit geval om een afwijzende, algemene of ambigue uitslag te vertalen naar concrete keuzes. Het Britse burgerberaad over Brexit is hier een voorbeeld van. Het burgerberaad erkende de uitslag van het referendum – vertrek uit de Europese Unie – maar onderzocht welke vorm van Brexit burgers het meest wenselijk vonden en onder welke voorwaarden (Renwick et al., 2017). In Nederland zijn op lokaal niveau voorbeelden van burgerberaden die concrete plannen voor afvalbeleid of parkeerbeleid uitwerkten nadat een plan van de gemeenteraad in een referendum niet op steun had kunnen rekenen (in Haarlem, Arnhem en Zoetermeer, zie bijvoorbeeld Ettlinger, 2026). Voor onderwerpen waarbij er steun (b)lijkt te zijn voor beleidsverandering, maar niet duidelijk is onder welke voorwaarden, kan een dergelijk proces een uitkomst bieden. De stemmingsuitslag wordt dan niet gezien als eindpunt, maar als signaal dat om uitwerking vraagt. Door burgers daarin een rol te geven, kunnen zij ervaren dat hun stem serieus wordt genomen en kan beleid inhoudelijk rijker en beter uit te leggen worden aan een verdeeld publiek, wat weer kan bijdragen aan meer begrip voor de uiteindelijke politieke besluiten.

Samen laten al deze voorbeelden zien hoe praten en stemmen in één proces kunnen worden vervlochten. Inwoners krijgen de mogelijkheid om op verschillende momenten en in verschillende rollen bij te dragen: als gesprekspartner, als medeontwerper van oplossingen, en als kiezer. De verschillende vormen kunnen verschillende functies vervullen: diverse groepen worden betrokken bij overleg, grotere groepen worden betrokken bij prioritering of waardenafwegingen, ideeën kunnen tussentijds worden getoetst, er ontstaat rijke input voor beleid en debat, burgers worden beter geïnformeerd, deelnemers doen democratische ervaring op, en de kans groeit dat beleid zowel beter doordacht als breder gesteund is.

Praktische overwegingen bij ontwerp, uitvoering en opvolging

Het opzetten van een hybride democratische innovatie vraagt om een aantal praktische overwegingen. Die gaan over de doelstelling en het ontwerp, zoals waarom en op welke manier je mensen betrekt, over hoe je het gesprek en de stemming vormgeeft, hoe je zorgt dat het proces eerlijk en helder verloopt, en hoe de opvolging is geregeld. In dit onderdeel worden enkele belangrijke punten besproken om over na te denken, onderverdeeld naar de fase waarin het proces wordt ontworpen, de uitvoering van het proces en de afronding en afwikkeling.

Een hybride proces ontwerpen

Een belangrijke les uit het REDRESS-project is om hybride participatie te ontwerpen als samenhangend traject en niet als afzonderlijke participatievormen. De keuze voor een hybride model, en voor een specifiek type daarbinnen, hangt samen met de doelstelling van het proces en de doelgroep(en) die ermee moeten worden bereikt.

Doelstelling van het proces

Een goed begin van een hybride democratische innovatie is het helder krijgen van het doel dat centraal staat: wat willen de initiatiefnemers precies met de participatie bereiken? Doelstellingen voor participatie kunnen bijvoorbeeld zijn: burgers meer betrekken bij besluitvorming, hen zeggenschap of eigenaarschap geven over een onderwerp of tot inhoudelijk betere besluiten komen. Ook het bijdragen aan sociale cohesie of onderling vertrouwen en het creëren van een inclusievere samenleving kunnen onderliggende doelen zijn. Wat het doel is van de participatie kan invloed hebben op de ontwerpkeuzes die worden gemaakt.

Burgers kunnen helpen bij het kiezen van onderwerpen, bij het formuleren van vragen en bij het bedenken van inhoudelijke voorstellen. Daarbij is altijd een afweging nodig tussen verschillende waarden, zoals openheid, gelijkheid en inclusie. Hybride trajecten bieden tot op zekere hoogte de mogelijkheid om verschillende taken en verschillende waarden in de diverse elementen naar voren te brengen: zo kan bijvoorbeeld een stemming helpen om responsiviteit te verbeteren, terwijl overleg juist een sterke mogelijkheid tot reflectie biedt (Wagenaar & Michels, 2026). Een duidelijke doelstelling helpt om het proces passend te ontwerpen en goed te evalueren. Het maakt bijvoorbeeld verschil of je vooral ideeën wilt ophalen of juist keuzes wilt laten maken. Het doel moet ook herkenbaar zijn voor iedereen die meedoet. Als deelnemers begrijpen waarom het proces wordt georganiseerd en wat ermee wordt gedaan, is de kans groter dat zij het traject serieus nemen en hun tijd erin investeren.

Ontwerpers kunnen bewust kiezen voor een hybride vorm om aan verschillende doelen

bij te dragen. Door bijvoorbeeld uiteenlopende participatiemogelijkheden te bieden, kunnen verschillende (groepen) burgers zich aangesproken voelen. Inwoners die door tijdgebrek of een jong gezin weinig tijd kunnen of willen investeren in fysieke bijeenkomsten, kunnen via een digitale raadpleging wel hun mening geven of meestemmen over de besteding van een buurtbudget aan voorzieningen die zij belangrijk vinden voor hun leefomgeving. Een informatieve brochure waarin medeburgers het onderwerp samenvatten en doorlichten kan motivatie bieden om te stemmen in een referendum. Deelnemers aan een burgerberaad zouden zich mogelijk ook gesterkt kunnen voelen in hun eigen inbreng en de gezamenlijke uitkomsten, als ze weten hoe hun medeburgers die niet aan tafel zitten over het onderwerp denken.

Deelnemers: wie kunnen meedoen en hoe worden zij betrokken?

Kenmerkend aan hybride processen is dat er doorgaans meerdere groepen deelnemers zijn. Waar in een referendum de kiesgerechtigde bevolking de doelgroep vormt en in een burgerberaad de ingelote burgers, zijn er in het hybride traject verschillende groepen betrokken bij de elementen van overleg en stemming. Vaak is de groep die deelneemt aan de stemming groter dan de groep die overlegt, om praktische redenen van schaalbaarheid. Doordat de drempels voor deelname lager zijn – (digitaal) stemmen kost minder tijd en kan op een zelfgekozen moment worden gedaan – worden hierbij meer mensen betrokken, waaronder soms ook inwoners die minder snel te motiveren zijn om tijd vrij te maken voor een deliberatief proces. Daar staat tegenover dat het loten van deelnemers kan leiden tot een meer representatieve groep deelnemers. Dit kan een reden zijn om beide vormen te combineren. In vormen waarbij de deliberatie openstaat voor iedereen die daaraan wil deelnemen, kan dit zelfs nog belangrijker zijn. Onderzoek van Hendriks en Michels (2025) naar participatief begroten in Antwerpen liet zien dat inclusie in termen van het aantal deelnemers en de diversiteit van de groep toenam doordat een grootschalige stemming was toegevoegd, terwijl de kwaliteit van de dialogen geborgd bleef.

In de eerdergenoemde voorbeelden waarin een burgerberaad is betrokken, kan de bredere bevolking meestemmen in bijvoorbeeld een consultatie voorafgaand aan, of halverwege, het burgerberaadtraject. Dat laatste was bijvoorbeeld het geval bij het Nationaal Burgerberaad Klimaat dat in 2025 plaatsvond en waarbij de input van de bevolking werd gevraagd via een Participatieve Waarde Evaluatie (Jacobs et al., 2026).

Om burgers een eerlijke kans te geven om mee te doen, moeten uitnodigingen voor bijvoorbeeld een burgerberaad, publieke consultatie of participatief begroten bijtijds, ruim en zorgvuldig worden verspreid en moet het proces toegankelijk zijn wat

betreft taal, tijd en locatie. Daarbij moet worden meegewogen dat bekendheid met participatieprocessen vaak ongelijk verdeeld is. Oudere, theoretisch opgeleide en politiek meer betrokken burgers, die vaak ook meer tevreden zijn over de politiek, blijken gemiddeld beter op de hoogte. Andere groepen blijven sneller buiten beeld (Turkenburg, 2026a). Dat heeft gevolgen voor wie bereikt wordt en dus ook wie meedoet en input levert. Tot slot blijft het van belang om te accepteren dat niet iedereen wil of kan meedoen. Sommige mensen hebben geen interesse of geen tijd, ook wanneer ze goed geïnformeerd zijn.

Uitvoering van het participatieproces

Gedurende het proces wordt uitvoering gegeven aan de elementen van overleg en stemming. De koppeling tussen de twee elementen is van belang, en moet vooraf goed worden doordacht. Het verschilt per type hybride in welke mate dit al vooraf is vastgelegd. Participatief begroten (type II) is een voorbeeld waarbij de fasen vooraf al gepland zijn en er duidelijke afbakening bestaat tussen de deliberatieve fasen en de stemmingsfasen. Bij een doorlichtend burgerberaad (type III) is dat ook het geval: de referendumdatum is bekend, en van daaruit wordt teruggerekend om de organisatie, uitvoering en terugkoppeling van het burgerberaad in te plannen. De andere vormen kunnen meer afhankelijk zijn van ad hoc stappen. In sommige gevallen is het vooraf bedacht dat een burgerberaad zal worden voorafgegaan of gaandeweg vergezeld door een consultatie, in andere gevallen wordt dit gaandeweg toegevoegd (type IV). Dat geldt ook voor een referendum over de uitkomsten van een burgerberaad (type V) en in nog sterkere mate voor de omgekeerde variant hiervan: een burgerberaad dat een referendumuitslag moet duiden. Een digitaal platform (type I) kan vooraf ingebouwde stappen bevatten, bijvoorbeeld wanneer er vastgestelde fasen van voorstellen, reacties en stemming zijn, maar kan ook modulair worden ingezet, waarbij er flexibel elementen van stemming en overleg kunnen worden toegevoegd.

Het is belangrijk dat voor deelnemers én beleidsmakers zo duidelijk mogelijk is hoe de uitkomsten van de stemming worden meegenomen in de deliberatiefase – of andersom, op welke wijze het overleg leidt tot een voorstel dat in een stemming wordt voorgelegd. Dit geeft helderheid voor deelnemers over de taakverdeling en de aspecten waar een deelnemer wel of geen invloed op heeft, zoals de onderwerpkeuze, prioritering, beleidsvorming en besluitvorming. Bij vormen waarbij de verschillende fasen en participatiewijzen vooraf vaststaan, kan deze voorlichting al vroegtijdig plaatsvinden.

Voor organisatoren is het belangrijk om de koppeling tussen de elementen goed mee te nemen in het ontwerp van het proces, en bijvoorbeeld voldoende tijd en middelen in

te bouwen om de tussentijdse voorstellen van een burgerberaad in een stemming voor te leggen aan een breder publiek, of om de uitkomsten van zo'n stemming te communiceren aan de burgerberaadleden.

Uit het REDRESS-onderzoek blijkt dat betrokken ambtenaren gedurende een hybride proces verschillende rolopvattingen met elkaar proberen te rijmen (Ettlinger, 2026). Zo hebben zij te maken met een professionele rolopvatting, op basis van hun vakinhoudelijke kennis, een politieke rolopvatting waarin hun loyaliteit aan politici centraal staat, een burgergerichte opvatting waarin zij de mening van inwoners willen meenemen in het traject en een juridische rolopvatting waarin het volgen van regels en richtlijnen centraal staat. Deze verschillende rolopvattingen kunnen met elkaar botsen, wat kan leiden tot lastige afwegingen voor betrokken ambtenaren. Een voorbeeld is dat ambtenaren enerzijds willen zorgen dat de deelname van burgers onafhankelijk is en vrij blijft van politieke beïnvloeding, en anderzijds politici betrokken willen houden bij het proces. Een tweede voorbeeld is het betrekken van inhoudelijke experts uit de ambtelijke organisatie, terwijl er tegelijkertijd voor moeten worden gewaakt dat zij de aanbevelingen van burgers niet oneigenlijk beïnvloeden. Een hybride traject duurt bovendien langer dan een enkelvoudig traject. In de planning en organisatie is het daarom belangrijk om rekening te houden met voldoende personele capaciteit en financiële middelen om het volledige traject te bekostigen.

Uitkomsten en opvolging

Tot slot moet de input van burgers een plek krijgen in het vervolg. De bijdragen die inwoners hebben geleverd in het participatietraject moeten serieus worden gewogen door de bestuurders die besluiten nemen. Als de input alleen wordt opgehaald maar niet zichtbaar terugkomt, ondergraaft dat het vertrouwen van deelnemers; als zij daarentegen zien hoe hun ideeën worden gebruikt, heeft dat een positieve uitwerking op zowel de inhoud als de perceptie (Van Dijk & Lefevere, 2023). Bij hybride processen is het in het bijzonder van belang om duidelijk te maken hoe de verschillende vormen van participatie en hun uitkomsten hebben bijgedragen aan het eindresultaat.

Uitkomsten van hybride processen

Hoe de uitkomst van een hybride proces er precies uitziet, hangt af van de precieze variant die is gebruikt. Terugkerend naar de vijf hoofdtypen, zijn de meest denkbare uitkomsten: (1) een stemmingsuitslag volgend uit een (online) stemming, bijvoorbeeld de goedkeuring of afkeuring van een voorstel of een prioritering (type I, III en meestal V), (2) een verdeling van budget over diverse projecten, volgend uit een proces van participatief begroten (type II), en (3) het adviesrapport van een burgerberaad met daarin een coherent voorstel, een afwegingskader of een lijst met aanbevelingen (type IV en in

sommige gevallen type V, als het burgerberaad volgt op een referendum). Afhankelijk van het type uitkomst en de vooraf vastgestelde mate van binding hiervan zal er meer of minder keuzevrijheid zijn voor politici in hoe zij de uitkomsten verder vorm willen geven (Wagenaar et al., 2026).

In theorie kunnen hybrides, door het vaak bredere draagvlak vergeleken met enkelvoudige instrumenten, zorgen voor sterkere signalen vanuit de samenleving die lastiger te negeren zijn door de politiek (Witting et al., 2025). Daar staat tegenover dat de koppeling van elementen ook juist kan leiden tot spanning tussen de uitkomsten van verschillende onderdelen van het proces. Uit onderzoek blijkt dat burgers het minder positief waarderen wanneer het deliberatieve deel en het stemmingsdeel tot tegengestelde uitkomsten leiden (Koenen & Van Ham, 2026). De mate waarin dit risico bestaat, hangt af van het type hybride proces, de wijze waarop de elementen zijn gekoppeld, en de kwaliteit van uitwisseling en informatievoorziening tussen de elementen. In sommige typen hybrides zal er niet snel een directe tegenstelling tussen de elementen ontstaan: in een digitaal platform zijn stemming en overleg meer geïntegreerd; bij participatief begroten zijn de stappen vooraf helder; en een referendum-doorlichtend burgerberaad is ondersteunend in de afwegingen die kiezers gaan maken.

Een koppeling van een burgerberaad met een daaropvolgende referendumstemming is het meest vatbaar voor tegengestelde uitkomsten. Dit hybride traject kan zonder implementatie eindigen wanneer het voorstel van een deliberatief proces in een referendum wordt afgewezen. In Ierland zijn bekende voorbeelden van succesvolle trajecten rond huwelijksgelijkheid en abortus, maar voorstellen over de definitie van het gezin en over de minimumleeftijd voor presidentskandidaten haalden het niet in het referendum (Farrell, 2026). In British Columbia (Canada) vond het door een burgerberaad voorgestelde kiesstelsel geen doorgang, ondanks een meerderheid vóór het voorstel in het referendum, omdat het benodigde steunpercentage van 60% niet werd behaald (Warren & Pearse, 2008). In al deze gevallen kan het werk van een burgerberaad dus gedeeltelijk of geheel teniet worden gedaan. Dit kan een legitieme uitkomst zijn van het hybride democratische proces. Het toevoegen van een stemming aan een burgerberaad kan de legitimiteit vergroten door het creëren van een groter draagvlak onder de bredere bevolking. Tegelijkertijd kan blijken dat dit draagvlak ontbreekt. Dit kan tot teleurstelling leiden bij deelnemers van het burgerberaad wanneer hun advies wordt weggestemd. Het is daarom van belang vooraf helder te communiceren aan deelnemers over het (hybride) ontwerp en hun rol binnen dat ontwerp.

Politieke opvolging en beleidsimpact

Bij hybride processen is het, net als bij veel andere participatieprocessen, niet alleen belangrijk wat de uitkomst is, maar vooral ook wat er daarna mee gebeurt. Studies naar democratische innovaties laten zien dat de impact op beleid vaak beperkt is en dat bestuurders soms selectief elementen overnemen of juist naast zich neerleggen, zeker bij deliberatieve vormen (Font et al., 2018). Verschillende voorbeelden zijn bij deze laatste zorg aan te halen. De casus van IJsland, waarin een geloot burgerberaad een voorstel deed voor het vernieuwen van de grondwet, laat bijvoorbeeld zien dat een sterke deliberatieve fase niet genoeg is als de koppeling met de representatieve democratie zwak is. De door burgers uitgewerkte voorstellen kregen hier steun in een adviserend referendum, maar bleven vervolgens steken in het parlement (Landemore, 2015).

Nadat de resultaten van een hybride participatietraject bekend zijn, kan het nog een tijd duren voordat deze zijn geïmplementeerd of er een besluit over is genomen. Bedenk vooraf al wie verantwoordelijk blijft voor het volgen van en terugkoppelen over de uitkomsten in de nasleep.

Communicatie rondom hybride trajecten

Net als bij andere participatietrajecten is communicatie van cruciaal belang. Een belangrijke les uit het REDRESS-project is om tijdig en proactief alle betrokkenen te mobiliseren. Een doordacht communicatieplan kan daarbij helpen. In dit onderdeel gaan we in op de relevantie van communicatie.

Bekendheid en zichtbaarheid van het proces

Bij (hybride) participatietrajecten zijn zichtbaarheid en heldere, toegankelijke communicatie cruciaal, zodat mensen weten dat het proces bestaat, begrijpen hoe het verloopt en gemotiveerd zijn om bij te dragen.
Uit onderzoek van het REDRESS-project naar drie lokale casussen van participatief begroten en een provinciale hybride van een burgerberaad met bredere digitale consultatie blijkt dat ongeveer een kwart van de ondervraagde inwoners aangeeft niet te weten dat deze processen hebben plaatsgevonden (Turkenburg, 2026a). Van de mensen die wél bekend zijn met het proces, weet een groot deel niet goed hoe het proces precies werkt, vooral als het gaat om het gespreksonderdeel. In het REDRESS-onderzoek hing meer gedetailleerde bekendheid met procesonderdelen en uitkomsten in alle vier de onderzochte casussen samen met een positievere beoordeling van de procedurele eerlijkheid en een hogere

acceptatie van de uitkomsten (Turkenburg, 2026c). Transparantie over doel en spelregels is daarom cruciaal. Het is belangrijk uit te leggen waarom het onderwerp speelt, hoe de deelnemersselectie, gesprekken en stemmingen verlopen en welke status adviezen of uitkomsten hebben. Ook helpt het om tijdig te vermelden wanneer en door wie er wordt besloten, en om toe te lichten wanneer iets niet kan en waarom.

Door het betrekken van een grote groep kan een hybride democratische innovatie een grotere bekendheid genereren dan alleen een deliberatief proces. Een stemronde onder de bredere bevolking, in aanvulling op een burgerberaad of als onderdeel van participatief begroten of een digitaal platform, kan de algemene zichtbaarheid vergroten. Mensen moeten dan wel begrijpen wat er met hun stem gebeurt en hoe de stemming past in het grotere geheel; of deze stemming bijvoorbeeld oriënterend of besluitvormend is, kan andere verwachtingen scheppen. Uit onderzoek blijkt ook dat de aanwezigheid van een grootschalige stemming publieke aandacht voor het deliberatieve element kan overschaduwen (Felicetti et al., 2016; Hendriks & Michels, 2025; Witting et al., 2025), wat het extra belangrijk maakt dat er expliciet aandacht aan dit deel wordt geschonken.

Het belang van zichtbare uitkomsten

De uitkomsten van een hybride democratische innovatie dienen aan te sluiten bij de doelstellingen die aan het begin zijn geformuleerd. Een van de doelstellingen kan zijn om de kloof tussen politiek en inwoners te verkleinen. Uitkomsten hebben pas invloed op bijvoorbeeld het politiek vertrouwen van inwoners als zij vindbaar en begrijpelijk zijn. Toch blijven de uitkomsten een van de minst zichtbare onderdelen van een hybride proces. Onderzoek naar vier participatietrajecten, een provinciaal burgerberaad over wonen in Drenthe en lokaal participatief begroten in Amsterdam-Oost, Amsterdam-Zuid en Enschede-Zuid, laat zien hoe beperkt die zichtbaarheid kan zijn. Van de inwoners die globaal wisten dat het participatieproces had plaatsgevonden, was over de vier cases samen slechts 27% bekend met de uitkomsten (Turkenburg, 2026a). Na afronding van het proces moet duidelijk worden gecommuniceerd over welke voorstellen of aanbevelingen zijn overgenomen en zullen worden uitgevoerd – niet alleen in een eenmalig eindbericht, maar ook in korte, begrijpelijke updates gedurende de uitvoeringsfase. Het loont om vanaf het begin van het traject na te denken over wie voor dergelijke updates verantwoordelijk is, zeker wanneer een projectleider na afronding van het participatietraject weer ‘door moet’ naar een volgend onderwerp. Waar terugkoppeling uitblijft, zakt politiek vertrouwen. Waar uitvoering en uitleg zichtbaar zijn, lijkt het politieke vertrouwen te groeien. Gerichte communicatie over resultaten lijkt dus net zo belangrijk te zijn als tussentijdse communicatie over de processtappen (Turkenburg, 2026b).

Evaluatie van hybride democratische innovaties

Nadat een hybride proces is vormgegeven en uitgevoerd, blijft een laatste stap belangrijk: de evaluatie. Net als bij andere participatieprocessen zijn daarbij verschillende aspecten van belang (zie bijvoorbeeld Bleijenberg & Jacobs, 2025, voor een evaluatiekader voor burgerberaden). De evaluatie van hybride processen gaat verder dan de vraag of het proces praktisch goed is verlopen. Het gaat ook om de vraag hoe de elementen van stemming en overleg op elkaar inwerkten en in welke mate zij elkaar vruchtbaar konden aanvullen en versterken. Deze evaluaties geven ook meer inzicht in de vraag welke varianten in de praktijk blijken te werken en in welke context.

Voor de praktijk betekent dit dat het zinvol is om bewust te experimenteren met verschillende ontwerpen en om na afloop niet alleen te kijken of deelnemers tevreden waren, maar ook of het proces passend was voor het doel, het onderwerp en de lokale context. Hybrides die elders als goed voorbeeld worden gepresenteerd, moeten kritisch worden geëvalueerd om te analyseren of diezelfde voordelen zich in de betreffende context ook voordoen. Anders ontstaat het risico dat gemeenten en andere overheden elkaar vooral nadoen zonder inhoudelijke afwegingen te maken ten aanzien van bijvoorbeeld het ontwerp en de uitvoering.

Leren van ervaringen vraagt ook om het actief delen van kennis en praktijkervaring, zowel over succesvolle als over minder geslaagde trajecten. In de literatuur is de nadruk vaak sterk komen te liggen op geslaagde voorbeelden (Spada & Ryan, 2017), en ook bij hybrides zien we dat vooral de positieve verhalen aandacht krijgen (Witting et al., 2025). Dat levert waardevolle inspiratie op, maar geeft weinig inzicht in situaties waarin hybrides geen toegevoegde waarde of zelfs ongewenste effecten hadden. Voor ontwerpers en bestuurders is juist die kennis relevant om beter te kunnen kiezen welke vorm in welke context past, en wanneer het verstandiger is om een andere vorm te kiezen.

Al met al bieden hybride democratische innovaties nieuwe kansen om participatie zo te ontwerpen dat er meerdere doelen en doelgroepen mee kunnen worden bereikt en dat de voordelen van stemming en overleg elkaars nadelen kunnen compenseren. Tegelijkertijd vraagt de organisatie van dergelijke processen om meer middelen en ontstaan er nieuwe uitdagingen in de afstemming tussen de elementen van stemming en overleg, het behoud van momentum gedurende het proces en het betrekken en informeren van (potentiële) deelnemers.

Meer lezen

Meer over het onderliggende onderzoek naar hybride democratische innovaties is te lezen in onderstaande publicaties:

- Ettlinger, K., & Michels, A. (2025). Hybrid democratic innovations: If and when they impact decision-making. *Representation*, 61(1), 91–109. https://doi.org/10.1080/00344893.2024.2365649
- Hendriks, F. (2024). Democratische innovatie: Waarom zou je dat doen? *Bestuurswetenschappen*, 78(4), 9–22. https://doi.org/10.5553/Bw/016571942024078004003
- Hendriks, F., & Wagenaar, C. C. L. (2023). The deliberative referendum: An idea whose time has come? *Administration & Society*, 55(3), 569–590. https://doi.org/10.1177/00953997221140898
- Koenen, S., Jacobs, K., & Lehr, A. (2026). Is it worth it? An experimental examination of the added value of deliberation in a direct democratic process. *Political Behavior*. https://doi.org/10.1007/s11109-026-10132-z
- Sipma, T., Geurts, R., & Wagenaar, C. C. L. (2025). *Ontwerp onder de loep: Een vergelijking van voorkeuren voor participatieprocessen onder inwoners en lokale ambtsdragers*. Tilburg University. https://research.tilburguniversity.edu/en/publications/ontwerp-onder-de-loep-een-vergelijking-van-voorkeuren-voor-partic/
- Turkenburg, J. (2026). *The best of both worlds? The effects of hybrid democratic innovations on public political support* [Doctoral dissertation]. University of Twente. https://doi.org/10.3990/1.9789036571654
- Turkenburg, J. (2026). In the eye of the beholder: Explaining the effects of local participatory budgeting on general public political support. *Representation*, 62(1), 81–103. https://doi.org/10.1080/00344893.2025.2534411
- Wagenaar, C. C. L., Sipma, T., & Hendriks, F. (Eds.). (2026). *Connecting deliberation and voting in democratic innovations: Variations and perspectives on hybrid designs*. Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781035353323
- Wagenaar, C. C. L., Sipma, T., & Hendriks, F. (Eds.). (2026). *Innovatieve democratie: REDRESS 2021–2026 onderzoek naar hybride participatievormen* [Magazine]. Tilburg University.
- Witting, I., Wagenaar, C. C. L., & Hendriks, F. (2025). Improving referendums with deliberative democracy: A systematic literature review. *International Political Science Review*, 46(1), 40–56. https://doi.org/10.1177/01925121231210048

Eindnoten

1 Zie Sipma et al. (2026) voor een uitgebreide discussie over de voor- en nadelen van verschillende vormen van participatie.

2 Het gaat hier niet om de combinatie van online en offline, maar om het koppelen van overleg en stemmen gerelateerd aan eenzelfde vraagstuk, ongeacht of dat online, offline of met een combinatie van beide gebeurt.

Bronvermelding

Bleijenberg, C., & Jacobs, K. (2025). *Evaluatiekader lokale burgerberaden*. Lokale Democratie. https://lokale-democratie.nl/files/view/70f989af-9c3c-488f-a477-49a22f-caafc4/ld_evaluatiekader-interactief.pdf

Bloks, S. A., & Mokrosinska, D. (2025). Rethinking democratic decision-making: Integrating deliberation and voting. *Res Publica, 31(2)*, 207–211. https://doi.org/10.1007/s11158-025-09713-2

Boelen, L. (2026). Balancing voice and vote: The evolving design of participatory budgeting new-style in two Flemish cities. In C. C. L. Wagenaar, T. Sipma, & F. Hendriks (Eds.), *Connecting deliberation and voting in democratic innovations: Variations and perspectives on hybrid designs* (pp. 123–139). Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781035353323

Borge, R. (2026). Digital hybrid democratic innovations: Participation, debate and voting in Decidim Barcelona and Decide Madrid. In C. C. L. Wagenaar, T. Sipma, & F. Hendriks (Eds.), *Connecting deliberation and voting in democratic innovations: Variations and perspectives on hybrid designs* (pp. 87–105). Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781035353323

Caluwaerts, D., & Reuchamps, M. (2015). Strengthening democracy through bottom-up deliberation: An assessment of the internal legitimacy of the G1000 project. *Acta Politica*, 50(2), 151–170. https://doi.org/10.1057/ap.2014.2

Chambers, S., & Warren, M. E. (2025). Why deliberation and voting belong together. *Res Publica*, 31(2), 279–297. https://doi.org/10.1007/s11158-023-09635-x

Elstub, S., & Escobar, O. (Eds.). (2019). *Handbook of democratic innovation and governance*. Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781786433862

Ettlinger, K. (2026). Civil servants and the administrative shaping of hybrid democratic innovations through the lens of public administration logics. In C. C. L. Wagenaar, T. Sipma, & F. Hendriks (Eds.), *Connecting deliberation and voting in democratic innovations: Variations and perspectives on hybrid designs* (pp. 220–240). Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781035353323

Ettlinger, K., & Michels, A. (2025). Hybrid democratic innovations: If and when they impact decision-making. *Representation*, 61(1), 91–109. https://doi.org/10.1080/00344893.2024.2365649

Farrell, D. M. (2026). The Irish model of hybrid democratic innovations. In C. C. L. Wagenaar, T. Sipma, & F. Hendriks (Eds.), *Connecting deliberation and voting in democratic innovations: Variations and perspectives on hybrid designs* (pp. 38–51). Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781035353323

Farrell, D. M., Suiter, J., Cunningham, K., & Harris, C. (2023). When mini-publics and maxi-publics coincide: Ireland's national debate on abortion. *Representation*, 59(1), 55–73. https://doi.org/10.1080/00344893.2020.1804441

Felicetti, A., Niemeyer, S., & Curato, N. (2016). Improving deliberative participation: Connecting mini-publics to deliberative systems. *European Political Science Review*, 8(3), 427–448. https://doi.org/10.1017/S1755773915000119

Font, J., Smith, G., Galais, C., & Alarcón, P. (2018). Cherry-picking participation: Explaining the fate of proposals from participatory processes. *European Journal of Political Research*, 57(3), 615–636. https://doi.org/10.1111/1475-6765.12248

Gastil, J., & Knobloch, K. R. (2023). The Oregon Citizens' Initiative Review: Long-term impacts in the context of direct democracy. In V. Jacquet, M. Ryan, & R. van der Does (Eds.), *The impacts of democratic innovations* (pp. 95–116). ECPR Press. https://doi.org/10.61675/ksby3068

Gemeente Hoeksche Waard. (2023, 1 november). *Inwoners adviseren over rust en activiteiten op Zondag*. https://www.gemeentehw.nl/actueel/inwoners-adviseren-over-rust-en-activiteiten-op-zondag/

Germann, M., Marien, S., & Muradova, L. (2024). Scaling up? Unpacking the effect of deliberative mini-publics on legitimacy perceptions. *Political Studies*, 72(2), 677–700. https://doi.org/10.1177/00323217221137444

Goldberg, S., Lindell, M., & Bächtiger, A. (2025). Empowered minipublics for democratic renewal? Evidence from three conjoint experiments in the United States, Ireland, and Finland. *American Political Science Review*, 119(3), 1393–1410. https://doi.org/10.1017/S0003055424001163

Heimann, A., Kübler, D., Sanchez-Mazas, V., Stojanović, N., & Veri, F. (2026). Deliberation before voting: Citizens' Initiative Review (CIR) in Switzerland. In C. C. L. Wagenaar, T. Sipma, & F. Hendriks (Eds.), *Connecting deliberation and voting in democratic innovations: Variations and perspectives on hybrid designs* (pp. 52–69). Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781035353323

Hendriks, F. (2023). *Rethinking democratic innovation: Cultural clashes and the reform of democracy*. Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oso/9780192848291.001.0001

Hendriks, F. (2024). Democratische innovatie: Waarom zou je dat doen? *Bestuurswetenschappen*, 78(4), 9–22. https://doi.org/10.5553/Bw/016571942024078004003

Hendriks, F., & Michels, A. (2025). Exploring the democratic merits of hybrid democratic innovation. Combining deliberation and voting in participatory budgeting new style. *International Journal of Public Administration*, 48(9), 584–594. https://doi.org/10.1080/01900692.2024.2390492

Hendriks, F., & Wagenaar, C. C. L. (2023). The deliberative referendum: An idea whose time has come? *Administration & Society*, 55(3), 569–590. https://doi.org/10.1177/00953997221140898

Jacobs, K., Bleijenberg, C., & Sipma, T. (2026). *Evaluatie Nationaal Burgerberaad Klimaat: Rapport 1. Voorbereiding, ontwerp en verloop*.

Jäske, M., & Setälä, M. (2020). A functionalist approach to democratic innovations. *Representation*, 56(4), 467–483. https://doi.org/10.1080/00344893.2019.1691639

Koenen, S., Jacobs, K., & Lehr, A. (2026). Is it worth it? An experimental examination of the added value of deliberation in a direct democratic process. *Political Behavior*. https://doi.org/10.1007/s11109-026-10132-z

Koenen, S., & van Ham, C. (2026). Politicians and hybrid democratic innovations: An uneasy fit or a match made in heaven? In C. C. L. Wagenaar, T. Sipma, & F. Hendriks (Eds.), *Connecting deliberation and voting in democratic innovations: Variations and perspectives on hybrid designs* (pp. 203–219). Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781035353323

Landemore, H. (2015). Inclusive constitution-making: The Icelandic experiment. *Journal of Political Philosophy*, 23(2), 166–191. https://doi.org/10.1111/jopp.12032

Mouter, N. (2026). Complementing a deliberative mini-public with a Participatory Value Evaluation. Initial lessons learned from four cases in the Netherlands. In C. C. L. Wagenaar, T. Sipma, & F. Hendriks (Eds.), *Connecting deliberation and voting in democratic innovations: Variations and perspectives on hybrid designs* (pp. 70–86). Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781035353323

Renwick, A., Allan, S., Jennings, W., McKee, R., Russell, M., & Smith, G. (2017). *A considered public voice on Brexit: The report of the Citizens' Assembly on Brexit*. The Constitution Unit, University College London. https://www.ucl.ac.uk/social-historical-sciences/constitution-unit/constitution-unit-research-areas/deliberative-democracy/citizens-assembly-brexit

Ryan, M., & Smith, G. (2014). Defining mini-publics. In K. Grönlund, A. Bächtiger, & M. Setälä (Eds.), *Deliberative mini-publics: Involving citizens in the democratic process* (pp. 9–26). ECPR Press.

Sipma, T., Wagenaar, C. C. L., & Hendriks, F. (2026). Introduction: Combining voting and deliberation in democratic innovations. In C. C. L. Wagenaar, T. Sipma, & F. Hendriks (Eds.), *Connecting deliberation and voting in democratic innovations: Variations and perspectives on hybrid designs* (pp. 2–17). Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781035353323

Spada, P., & Ryan, M. (2017). The failure to examine failures in democratic innovation. *PS: Political Science & Politics*, 50(3), 772–778. https://doi.org/10.1017/S1049096517000579

Suiter, J., Farrell, D. M., & O'Malley, E. (2016). When do deliberative citizens change their opinions? Evidence from the Irish Citizens' Assembly. *International Political Science Review*, 37(2), 198–212. https://doi.org/10.1177/0192512114544068

Theuwis, M.-I., & Kindt, R. (2024). Through the looking glass: the effect of participation in a participatory budget on citizens' populist attitudes. *European Political Science Review*, 16(3), 448–464. https://doi.org/10.1017/S1755773923000413

Tierney, S. (2013). Using electoral law to construct a deliberative referendum: Moving beyond the democratic paradox. *Election Law Journal: Rules, Politics, and Policy*, 12(4), 508–523. https://doi.org/10.1089/elj.2013.0203

Turkenburg, J. (2026a). *The best of both worlds? The effects of hybrid democratic innovations on public political support* [Doctoral dissertation, University of Twente]. University of Twente Research Information. https://doi.org/10.3990/1.9789036571654

Turkenburg, J. (2026b). In the eye of the beholder: Explaining the effects of local participatory budgeting on general public political support. *Representation*, 62(1), 81–103. https://doi.org/10.1080/00344893.2025.2534411

Turkenburg, J. (2026c). Perceived legitimacy of hybrid democratic innovations: The role of political engagement, political enragement and detailed process awareness. In C. C. L. Wagenaar, T. Sipma, & F. Hendriks (Eds.), *Connecting deliberation and voting in democratic innovations: Variations and perspectives on hybrid designs* (pp. 168–185). Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781035353323

Van Dijk, L., & Lefevere, J. (2023). Can the use of minipublics backfire? Examining how policy adoption shapes the effect of minipublics on political support among the general public. *European Journal of Political Research*, 62(1), 135–155. https://doi.org/10.1111/1475-6765.12523

Wagenaar, C. C. L., & Michels, A. (2026). Hybrid combinations of deliberation and voting: An illustrated typology and initial expectations. In C. C. L. Wagenaar, T. Sipma, & F. Hendriks (Eds.), *Connecting deliberation and voting in democratic innovations: Variations and perspectives on hybrid designs* (pp. 18–36). Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781035353323

Wagenaar, C. C. L., Sipma, T., & Hendriks, F. (2026). Conclusion: opportunities and challenges of combining voting and deliberation in democratic innovations. In C. C. L. Wagenaar, T. Sipma, & F. Hendriks (Eds.), *Connecting deliberation and voting in democratic innovations: Variations and perspectives on hybrid designs* (pp. 168–185). Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781035353323

Warren, M. E., & Pearse, H. (Eds.). (2008). *Designing deliberative democracy: The British Columbia Citizens' Assembly*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511491177

Witting, I., Wagenaar, C. C. L., & Hendriks, F. (2025). Improving referendums with deliberative democracy: A systematic literature review. *International Political Science Review*, 46(1), 40–56. https://doi.org/10.1177/01925121231210048

Dit is een publicatie van het Kennisknooppunt Participatie. Het kennisknooppunt is een initiatief van de Rijksoverheid en is ondergebracht bij het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, directie Participatie.

Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat
Rijnstraat 8, 2515 XP Den Haag
Postbus 20901, 2500 EX Den Haag
T 070 456 8999

kennisknooppuntparticipatie@minienw.nl
www.kennisknooppuntparticipatie.nl

Oktober 2026

Aan deze publicatie kunnen geen rechten worden ontleend. Auteursrecht is van toepassing op dit document. Citeren uit dit document is alleen toegestaan indien voorzien van een bronvermelding. Hergebruik en verspreiding van documenten in originele vorm is toegestaan.